

Werken aan de toekomst

Foto: Budwilowitz&Kamerich/Eyes2

De zolderkerk is leeg en kaal. Geen schilderijen, geen orgel, geen stoelen meer. Maar wél een 400 jaar oude altaarsteen, letterlijk ontdekt in het Maria-altaar, en enkele dichtgemetselde ramen die verborgen waren achter de herenbanken. De vanzelfsprekende schoonheid van onze zolderkerk heeft plaatsgemaakt voor verrassing en verwondering; de geschiedenis geeft zich stukje bij beetje prijs. Het is een prachtige tijd, die we in Ons' Lieve Heer op Solder meemaken. Het her-ijken van onze geschiedenis gaat hand in hand met het nadenken over de museale toekomst. Terwijl we in de kerk restaureren en conserveren, werken we in ons hoofd, op straat en aan de tekentafel aan vernieuwing en experiment. Samen met creatieve denkers en doeners geven we het nieuwe deel van het museum vorm, en onderzoeken we de waarde van Ons' Lieve Heer op Solder voor de buurt en de stad. Twee keer ontmoette ik in de afgelopen maanden mevrouw Edna dos Santos-Duisenberg, hoofd creatieve economie van de UNCTAD, die ongelooflijk enthousiast over ons museum is. Zij benadrukt vanuit haar VN-functie overal ter wereld de waarde van de creatieve sector voor de economie van een gebied of stad, en benoemde nadrukkelijk het belang van onze rol als betekenisvolle plek in de buurt. Een museum kan mensen bij elkaar brengen en creativiteit in denken en doen stimuleren. Hoe we dat op een zinnige manier kunnen bewerkstelligen proberen we nu in kaart te brengen. Dat proces is minstens zo spannend als de restauratie. Ook bij deze zoektocht gaan we terug tot onze kern en staan we open voor nieuwe ontdekkingen en inzichten. Stap voor stap wordt het nieuwe Ons' Lieve Heer op Solder zichtbaar, een museum waarin verleden en actualiteit hun waarde hebben voor de toekomst.

Judikje Kiers *directeur*

Een altaarsteen met vraagtekens

De ontdekking van een eeuwenoude altaarsteen in de Mariakapel van Museum Ons' Lieve Heer op Solder houdt de gemoederen van de medewerkers bezig. Want hoe kwam de steen uit 1609, gewijd door de bisschop van Antwerpen, daar ooit terecht?

De altaarsteen is niet de enige verrassing die tot nu toe bij de voorbereiding van de restauratie van het museum tevoorschijn kwam. Zo bleken achter de rugschotten van de herenbanken in de kerk dichtgemetselde ramen te zitten. Ook ontdekten de conservatoren dat de twee putti – gevleugelde kinderfiguurtjes – ooit het hoofdaltaar hebben geflankeerd. Over deze andere recente vondsten leest u verderop in dit nummer van 't Haantje.

Nietsvermoedend

Jarenlang hebben bezoekers en medewerkers van het museum nietsvermoedend langs de altaarkast gelopen waarin de eeuwenoude

altaarsteen was opgenomen. “We wisten niet beter dan dat we één altaarsteen bezaten, namelijk die in het hoofdaltaar”, zegt conservator Annemiek van Soestbergen. “In geen enkele bron hebben we ooit iets gelezen over deze altaarsteen uit 1609.” Een hardhouten plaat op de altaarkast, waarover ook nog eens liturgische kleden hingen, heeft de steen al die tijd aan het oog onttrokken. Toen die plaat eraf was gehaald en Van Soestbergen in het donkergroen beschilderde hout vijf kruisjes zag oplichten – verwijzingen naar de vijf wonden van Christus –, wist ze meteen dat ze met een altaarsteen van doen had. Ze ging ervan uit dat het om een ongewijde altaarsteen ging en liet hem dus even liggen.

Foto's: Budwilowitz&Kamerich/Eyes2

Verrassende vondsten

Foto: Budwilowitz&Kamerich/Eyes2

Een week later kwam de volgende verrassing aan het licht: aan de onderzijde van de steen bleken in een uitgespaarde ruimte relieken te zitten. “Piepklein hoor, hele kleine stukjes. We konden niet zien wat het is”, zegt de conservator. Relieken zijn overblijfselen van een heilige, meestal resten van zijn of haar lichaam of iets wat met de heilige in aanraking is geweest. Tot het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965) moesten altaarstenen altijd een of meer relieken hebben. Op een bijgevoegd stukje perkament staat in het Latijn te lezen dat het gaat om relieken van de heiligen Cyprianus en de Elfduizend maagden. Cyprianus was in de derde eeuw, ten tijde van de christenvervolgingen, de eerste bisschop van Afrika. De Elfduizend maagden zijn, zo wil de overlevering, in de vijfde eeuw na een missie naar Rome door de Hunnen in Keulen om het leven gebracht.

Vooral vragen

De prachtige vondst van de altaarsteen roept vooral vragen op, stelt Van Soestbergen. “Waarom is de altaarsteen gewijd aan deze heiligen? Waarom stuurde de bisschop van Antwerpen hem naar Amsterdam? Hoe is de steen hier terechtgekomen? En wanneer: in de tijd dat Ons' Lieve Heer op Solder een kerk was, of later in de museumtijd?” De conservator heeft wel een paar vermoedens, maar houdt die liever voor zich tot ze meer onderzoek heeft kunnen verrichten. “Het is echt spuurwerk. Ik hoop als eerste reactie te krijgen uit Antwerpen: als het bisschoppelijk archief een document tevoorschijn kan toveren waaruit duidelijk wordt waarom de bisschop deze steen naar het protestantse Noord-Nederland heeft gestuurd, dan hebben we een beginnetje. Want de bisschop had daar ongetwijfeld een bedoeling mee...”

Onbekend verhaal achter herenbanken

De ramen in de kerkzaal van Museum Ons' Lieve Heer op Solder zijn in het verleden een stuk groter geweest. De onderste delen van de kozijnen zijn dichtgemetseld. Dat is vanuit de kerk nooit zichtbaar geweest, omdat de herenbanken ervoor stonden. Ook aan de buitenkant van de gevel was niks te zien van zo'n ingreep.

Foto: Peter Boer

Bij de ontmanteling van de achttiende-eeuwse kerkbanken, die op dit moment onder handen worden genomen door meubelrestaurateur Pol Bruijs, kwamen de dichtgemetselde vensters aan het licht. In opdracht van het museum deed bouwhistoricus Jan van der Hoeve onderzoek naar de ramen.

Groter verhaal

In zijn vak bestaan er twee soorten vondsten, vertelt Van der Hoeve. Je hebt vondsten die van zichzelf mooi of bijzonder zijn, zoals een wandschildering. En je hebt ontdekkingen die een bijdrage leveren aan een groter verhaal en misschien wel aanleiding zijn om dat verhaal op termijn te herzien. De dichtgemetselde ramen vallen in de laatste categorie.

Maar welke bijdrage de vondst in dat grotere verhaal speelt, is voor Van der Hoeve nog niet helder. "Het ligt voor de hand om te denken dat de ramen deels zijn dichtgemetseld bij de plaatsing van de herenbanken in de achttiende eeuw. Maar dan zou je ook aan de buitenkant van het gebouw sporen verwachten. Dat is dus niet het geval. En dat is... buitengewoon interessant."

Dat zou betekenen, zo vervolgt de bouwhistoricus, dat er na de ingreep in de kozijnen een nieuwe schil van baksteen (klamp) tegen de gevel is geplaatst. Maar ook daarvan is niks bekend. "Het betekent dat we de bouwgeschiedenis nog steeds niet in de vingers hebben. Het is toch fantastisch dat een gebouw waar al veel onderzoek naar verricht is – we weten er bijna alles van – nog zulke verrassende vondsten in zich bergt."

Gezond lichaam

Er zijn nog meer vragen. Want waarom zo'n omslachtige en onlogische ingreep voor de plaatsing van een paar herenbanken? Dat had volgens de bouwhistoricus ook simpeler opgelost kunnen worden. En stel dat de herenbanken toch oudere voorgangers hadden, uit de zeventiende eeuw? Dan is de ingreep in de muur ook van eerdere datum en doemen er weer andere vragen op.

De historicus geeft toe dat het om vragen over details gaat. Maar veel nieuwe details bij elkaar leveren uiteindelijk een ander verhaal op – en dat verhaal is voor bezoekers van het museum wel degelijk interessant. Verder onderzoek is dus nodig. Een stukje uit de buitenmuur hakken, zou volgens Van der Hoeve veel duidelijk maken. "Maar zoiets doe je niet ten bate van onderzoek, maar alleen als er een technisch probleem is dat je moet verhelpen. Het levert een wond op die je heel lang blijft zien. Bij een mens ga je toch ook niet snijden in een gezond lichaam?"

Vanaf maart wordt er aan het licht gewerkt

Het kleuronderzoek van het altaar is nog in volle gang

Hier zullen de 2 putti na restauratie komen

Herenbanken volop in restauratie

Dichtgemetseld venster

Komen er matten op de planken vloer?

Foto: Peter Boer

Open restauratie 2009-2011

Kunstenaarsmis Vijftig jaar vieringen op Solder

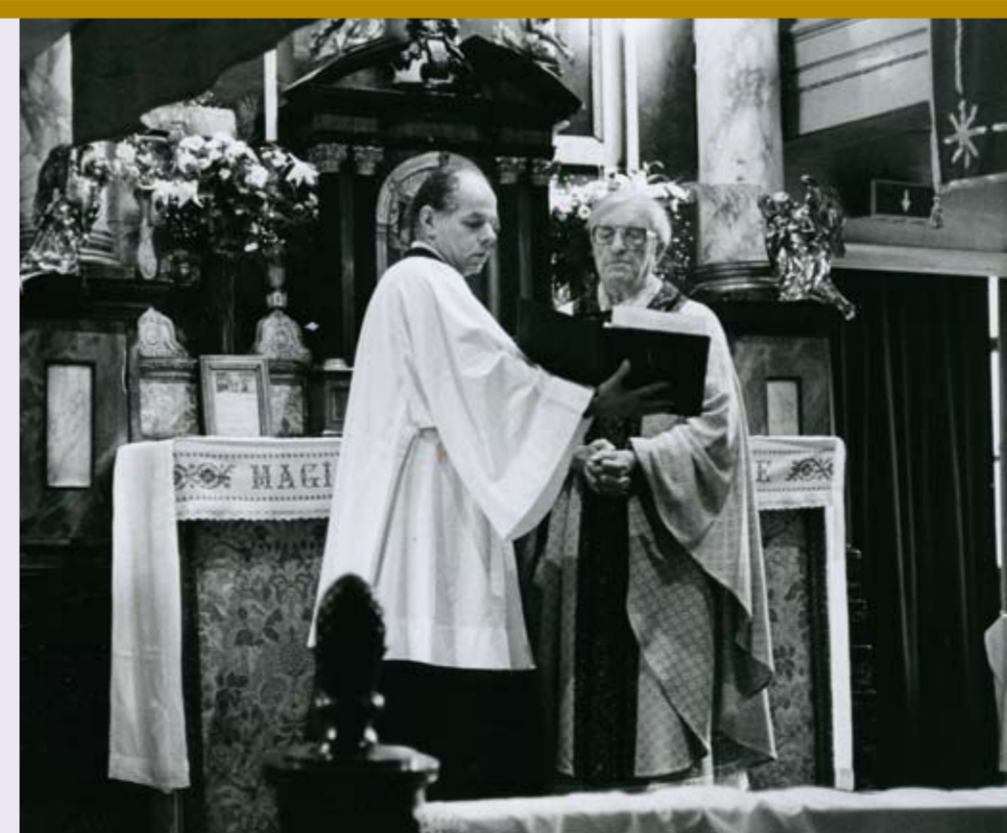
Iedere eerste zondag van de maand is er een katholieke mis in Ons' Lieve Heer op Solder. Deze bijeenkomst wordt 'solderviering' genoemd, maar ook wel 'kunstenaarsmis'. Waar komt die laatste benaming eigenlijk vandaan?

Op Aswoensdag 1950 kwamen katholieke kunstenaars uit Amsterdam samen in de kapel van het Begijnhof, in navolging van de Mis der Kunstenaars in de kerk van Saint Germain L'Auxerrois te Parijs. Het initiatief voor deze viering kwam van pater Raffael Tepe. Hij voelde op de Rijksacademie voor Beeldende Kunsten dat er in de stad behoefte was aan een kunstenaars-apostolaat.

In dezelfde tijd kreeg museum Ons' Lieve Heer op Solder een bestuur dat open stond voor nieuwe ideeën. Samen met priester-kunstenaar Lambert Simon besloot het missen te organiseren voor katholieke kunstenaars. Dat gebeurde nadat de bisschop

van Haarlem daar toestemming voor had gegeven. Lambert Simon nam de zielzorg met stijl en smaak voor zijn rekening. Tijdens de viering in de kerk van Ons' Lieve Heer op Solder werd hij bijgestaan door kunstenaars die de taak van misdienaar hadden. Acteurs en voordrachtskunstenaars hielden lezingen. Professionele zangers en musici, zoals violiste Maria van Uden van het Concertgebouworkest, begeleidden de missen muzikaal. Van Uden en haar man waren ook het eerste bruidspaar dat, sinds de sluiting van de kerk in 1887, trouwde in Ons' Lieve Heer op Solder.

Na de mis werd er natuurlijk koffie geschonken. Zo gaat dat na vijftig jaar nog steeds. Tijdens de restauratie van de kerk is er heel even een pauze, maar straks is iedereen weer van harte welkom in de 'solderviering' of 'kunstenaarsmis'.

Priester Lambert Simon en Clemens Merkelbach van Enkhuizen (links) tijdens de kunstenaarsmis in 1986. Foto: Maarten Brinkgreve.

Restauratie Mariabeeld en putti

Putti naar vertrouwde plek bij altaar

De twee putti uit de zolderkerk, die tot voor kort aan een zijwand te vinden waren, hebben ooit het hoofdaltaar geflankeerd. Tot die ontdekking kwamen de conservatoren toen ze de beelden met het oog op de aanstaande restauratie van hun plek haalden.

Lieve Heer op Solder uit 1890. Maar er is veel mis met de houten beeldjes uit het midden van de achttiende eeuw. De conservator: "De putti zijn steeds opnieuw overgeschilderd. Je ziet een heel onrustig beeld, met veel ververlies en reliëfverschil. Je ziet vooral de afwijkingen, terwijl je gewoon twee vrolijke beeldjes wilt zien."

Opnieuw leesbaar

Ook het Mariabeeld is hard toe aan restauratie, met als doel het weer 'leesbaar' te maken. Het beeld – Maria met Kind op maansikkel – dateert van eind zeventiende eeuw. De maansikkel is een verwijzing naar het dogma van de onbevleete ontvangenis van Maria. De slang die Maria met haar voet vertrapt, symboliseert de ketterij.

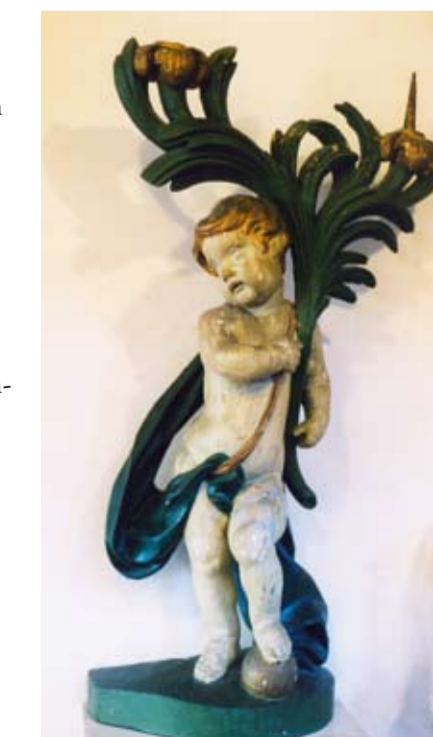
Schillemans: "Vooral bij haar voeten zie je nu veel rare onrust. De slang is bijna niet meer zichtbaar. Dus ook bij dit beeld is het nodig om te ontstoren, zoals dat in vaktermen heet. Kijk bijvoorbeeld ook naar de beschadigingen in het gezicht van Maria; die ontnemen je het zicht op een lieflijke moeder met een lachend zontje. Je wilt als kijker weten waar je naar kijkt."

Kijkers had het beeld ook al aan het eind van de achttiende eeuw, zo blijkt uit een vrij zeldzame schriftelijke bron die Schillemans onlangs onder ogen kwam. In een traktaatje uit 1791 staat dat het Mariabeeld, omgeven met dertig tot veertig kaarsen, 'van een ieder ager in de Kerk gezien kan worden'. Hoe dat mogelijk is met een beeld dat altijd achter het altaar stond, begrijpt de conservator nog niet. Maar zo zijn er nog wel meer onopgeloste raadsels die de restauratie oproept.

Vrolijke beeldjes

Toen conservator Robert Schillemans en zijn collega's onlangs de twee putti nader bestudeerden, bleek dat de vreemde uithollingen in de sokkel precies pasten in de voet van de zuilen ter weerszijden van het hoofdaltaar. Net als na andere recente vondsten beleefden zij ook nu een kleine sensatie.

De twee sierlijk vormgegeven putti zijn duidelijk geïnspireerd op dezelfde wezens in het altaarstuk van Jacob de Wit van de zolderkerk, legt Schillemans uit. Putti (meervoud van putto) hebben, anders dan engelen of cherubijnen, geen christelijke achtergrond, maar komen voort uit de Griekse en Romeinse mythologie. Tijdens de Renaissance zijn ze in het christendom opgenomen. Behalve hun gelijkenis met de putti uit De Wits schilderij is het ook opmerkelijk dat de twee beeldjes eigenlijk kandelaars zijn. "Ik ken geen andere kerken met putti als lichtdragers", zegt Schillemans, die voor de kaarsenstandaards graag het fraaie woord gebruikt dat al voorkomt in de eerste uitgebreide bezoekersgids van Museum Ons'

Restauratie goed te volgen

Tijdens de restauratie probeert museum Ons' Lieve Heer op Solder de bezoeker zoveel mogelijk informatie te geven over het onderzoek, de restauratiewerkzaamheden en de toekomstplannen. Dat gebeurt onder meer tijdens instaprondleidingen en schoolbezoeken.

Wat een katholieke kerk zo herkenbaar maakt – de beelden, de schilderijen en het altaar – is tijdelijk verdwenen. Maar er is nog genoeg te bewonderen. Juist nu heeft de bezoeker de gelegenheid om de kerkrimte zelf in al haar puurheid te zien. Het is dus zeker een aanrader om op een zondagmiddag langs te komen en tijdens de instaprondleiding de laatste nieuwtjes te horen en te zien.

Bij het biechtvertrek kunnen bezoekers hun reactie over de restauratie achterlaten. Sommige mensen zijn teleurgesteld; zij hadden de kerk ingericht verwacht. Maar de meesten reageren enthousiast op het feit dat het museum ondanks de restauratie open blijft. Bezoekers leven mee en zijn nieuwsgierig hoe de kerk er straks uit zal zien.

Oude Kerk

Steeds meer schoolgroepen komen voor een bezoek naar Ons' Lieve Heer op Solder. Het museum heeft daarvoor een speciaal educatief project opgezet. Ondanks de restauratiewerkzaamheden en het gebrek aan een goede ruimte om uitleg te geven, blijft het museum graag scholen ontvangen. Steeds vaker gebeurt dat in combinatie met een bezoek aan de Oude Kerk, de 'buurman' en voorloper van de zolderkerk.

De geschiedenis van de Oude Kerk, een prachtig Amsterdams gebouw, sluit heel goed aan bij het historische verhaal van Ons' Lieve Heer op Solder. In de Oude Kerk staat boven de kooringang de tekst: *'t misbruyk in Godes kerck allengskens ingebracht / is hier weer afgedaen in 't iaer seventich acht XVC.*

Dat is een mooie illustratie van het verhaal over de Alteratie (1578), toen katholieke kerken protestants werden en uit de Oude Kerk alle beelden en afbeeldingen weggehaald zijn. Toch zijn er nu nog allerlei sporen uit de katholieke periode zichtbaar. Zo is op de houten tongewelven onder meer een Piëta te zien. Op een van de bogen bij het koor ontdekt de bezoeker engelen. En wie goed kijkt, ziet nog veel meer.

Het zou mooi zijn als alle Amsterdamse scholieren niet alleen een keer bij Ons' Lieve Heer op Solder, maar ook in de Oude Kerk zijn geweest en het verband tussen deze twee gebouwen begrijpen.

Hetty Peeters

Lieveheersbeestjes

Behalve de individuele bezoekers en de schoolgroepen is er nog een andere belangrijke groep bezoekers: de kinderen die met hun ouders of grootouders mee komen. Voor hen was er altijd de bekende Lieveheersbeestjes-speurtocht, met de kastjes die geopend mogen worden, gemarkeerd door de Lieveheersbeestjes.

Tijdens de restauratieperiode zal een 'bouw' Lieveheersbeestje de jongste bezoekers de weg wijzen. Deze speciale kinderroute wordt momenteel aangepast: het bekende beestje draagt nu een bouwhelmpje. Na de restauratie zal de speurtocht zeker terugkomen, al dan niet in gewijzigde vorm. Maar het Lieveheersbeestje blijft.

Activiteiten 2010

voorjaar 2010

Beleef de restauratie!

Museum Ons' Lieve Heer op Solder is in november 2009 begonnen met de restauratie van de unieke zolderkerk. De ruimte wordt teruggebracht naar de tijd dat deze nog als katholieke kerk in gebruik was. Uitgebreid onderzoek naar bewoners en bouw maakte veel duidelijk over de geschiedenis van het pand. Kleuronderzoek bracht de oorspronkelijke kleur van de kerk aan het licht.

Tijdens de restauratie blijft het museum gewoon geopend

U kunt de restauratie van dichtbij meemaken! Ervaar hoe eeuwenoude houten vloeren worden gerestaureerd, hoe stucwerk weer in zijn finesses wordt hersteld en hoe de kerk in een spectaculaire kleur wordt geschilderd

en in volle glorie wordt heringericht. Ter plaatse vindt u een **tentoonstelling** over de restauratie en de uitbreidingsplannen van het museum. Ook kunt u zelf **spreken** met de restauratiespecialisten en uitvoerenden.

Iedere zondag is er een **gratis familierondleiding**. Start 14.00 uur. Gratis voor bezoekers van het museum. Kijk op www.opsolder.nl voor het volledige programma en de actuele stand van zaken.

Vriendenochtend op zondag 18 april om 11.00 uur.

Conservator Thijs Boers neemt u mee achter de schermen van de restauratie.

RSVP info@opsolder.nl of 020-624 61 02

Museumnacht 2009

Van Pruisisch blauw tot dodekop paars

Foto: Annette Kamerich/Eyes2

Tijdens de Museumnacht op 7 november konden de vele bezoekers de lege kerkrimte ervaren. Zij lieten zich inspireren door de zoektocht naar de toekomstige kleur van de kerk op het ritme van beeld en muziek door lichtkunstenaar Meeus van Dis.

Vrienden en de restauratie Speciale actie voor Maria

Er wordt volop gewerkt in de kerk, zowel voor als achter de schermen. Niet alleen interieur en meubels worden gerestaureerd en hersteld, ook kunstwerken krijgen alle aandacht. Bijvoorbeeld: het Mariabeeld dat dateert uit de vroegste periode van de kerk. In december heeft u een oproep gehad om het museum te steunen bij de restauratie van dit beeld. Daarvoor is een groot bedrag nodig, bijna 15.000 euro. Velen van u hebben al een bijdrage gestort. Het is een mooie aanzet, maar nog niet voldoende. De speciale actie loopt nog dit hele jaar. U kunt daaraan meedoen door een bijdrage over te maken op 4980924, t.n.v. Vrienden van Museum Amstelkring, onder vermelding van Mariabeeld.

Vriendenactie

Korting op bezoek Bijbels Museum

Op vertoon van uw Vriendenpas krijgt u 25 procent korting bij een bezoek aan de tentoonstelling *From Jerusalem with Love* in het Bijbels Museum.

De expositie vertelt, aan de hand van vijfhonderd objecten en foto's, het verhaal van de bijzondere band tussen Palestina en Europese joden en christenen in de negentiende en vroege twintigste eeuw. Er is een ruime selectie te zien uit de omvangrijke collectie van filmer en verzamelaar Willy Lindwer. Deze unieke collectie uit het Heilige Land is hiermee voor het eerst voor het publiek toegankelijk. De expositie duurt tot en met 5 september 2010.

Colofon

De verantwoordelijkheid voor gesigneerde stukken berust geheel bij de auteurs. Overname van teksten of delen ervan is slechts toegestaan met bronvermelding en/of schriftelijke toestemming van de auteur.

Teksten: Bert van der Kruk, Judikje Kiers,

Birgit Büchner en Trees van Mansfeld

Vormgeving: Studio Berry Slok

Druk: Drukkerij Tesink

Foto's: Museum Ons' Lieve Heer op Solder,

tenzij anders vermeld

© Stichting Vrienden Museum Ons' Lieve Heer op Solder